

RÉSZLETEK BIHARI SÁNDOR LEVELEIBŐL

Ötven esztendővel ezelőtt, 1906. március 28-án hunyt el Bihari Sándor, népeletkép-festészetünk kimagasló alakja. Emlékezetének felidézéséhez, a művész 1883—1906 között írt leveleit használjuk fel, melyet ez idő alatt mecénásához, Tauszig Hugóhoz írt. A Szépművészeti Múzeum által őrzött Bihari-levelek száma meghaladja a háromszázat. Néhány kivételével valamennyi német nyelven íródott és közöttük nem egy 8—12 oldal terjedelmű. Nagyrésztük a kutató számára kevésbé fontos, hosszú részleteket tartalmaz. Főleg e körülmény és a tágabb közlési lehetőség hiánya szabta meg, hogy a levelekből jelenleg csak szemelvényeket közöljünk. Bihari Sándor levelei a szakemberek előtt nem ismeretlenek. Elsőnek Fónagy Béla nézte át alaposan és használta fel — gazdag idézéssel — Bihariról írt szép tanulmányában.¹ Rajta kívül azóta más szerzők is többé-kevésbé hasonlóan jártak el, Biharival kapcsolatos kisebb megemlékezéseikben. A levelek hosszabb és összefüggő részleteinek közlésére azonban most kerül először sor.

A levélgyűjteményből csak azokat a részleteket közöljük — magyar fordításban —, melyek különös élességgel világítják meg Bihari Sándor tehetségtől hajtott nyugtalan életének és nemes célokért küzdő művészi törekvéseinek egyes szakaszait. A levél szemelvényeket szükségesnek tartottuk összekötő szöveggel és bő jegyzetekkel ellátni; egyrészt, hogy azok értelmi, tartalmi egysége biztosítva legyen, másrészt, hogy az egyes művekkel és eseményekkel kapcsolatos fontosabb részletek is tisztázva legyenek az olvasók előtt. Biharinak egyéb — nyomtatásban is megjelent — karcolata² mellett van egy önéletrajzi írása,³ melyben gyermekkorát és a művészeti pályán való elindulását beszéli el. Ezt az alábbiakban azért közöljük le csaknem egész terjedelemben, mert az itteni levélrészleteket jól kiegészítve, teljesebb képet kapunk Bihariról, de azért is és főleg, mert halálának ötvenedik évfordulója alkalmával — a művész írásain keresztül —, *magát Bihari Sándort szeretnénk »megszólatatni«.*

¹ Fónagy Béla: Bihari Sándor. Művészet. 1906. 353—365. l.

² Bihari Sándor: A modellről. Magyar Szellemi Élet. 1892.

³ Bihari Sándor: Magamról. Művészeti Krónika. 1904. 1. sz.

ÖNÉLETRAJZI RÉSZLET

Mikor gyermekkoromban rajzolni kezdtem sem én, sem a környezetem (szüleim nagyon szegények voltak)⁴ nem tudta, hogy mi is tulajdonképpen a művészet. Azt hittem, hogy azok a szép képek, amiket én szülővárosomban, Nagyváradon⁵ a templomokban láttam, hogy azok valahogyan teremődnek, de hogy azokat emberek csinálták, arra nem is gondoltam; azok csodálatos tünemények voltak előttem is, misztikus hatásuk oly nagy volt gyermeki kedélyemre, hogy más világban képzeltem magam, amikor a kis angyalokkal benépesített szentképeket láttam. Hogy magam is valamikor olyan képeket festek, amit magam is kigondolok, arra már csak azért sem gondolhattam, mert nem tudtam, hogy ez lehetséges, én csak azt éreztem, hogy egy képet esetleg le lehet másolni. Hisz én is minták után rajzoltam, s én művésznek azt képzeltem, aki a másolást a legmagasabb fokra bírja vinni.⁶

Jó sokáig tartott ezen hiedelem. Budapesten 18 éves koromban nyílt meg az eszem, amikor Székely Bertalan vezetése alatt, a Mintarajztanodában az esti tanfolyamot látogattam. Annyi pénzem, hogy egész nap tanulhattam volna, nem volt és így kénytelen voltam egész nap egy fényképésznél,⁷ mint retusőr dolgozni, hogy magamat fenntarthassam. Nagy lelki küzdelmek között éltem. A tanulás vágya leküzdhetetlen volt, előttem pedig a reménytelenség arra nézve, hogy valamikor gond nélkül tanulhassak. Így telt el pár év. Azon elhatározásom, hogy művész leszek, mind egyre nagyobb gyökeret vert bennem. De hogyan? Nem igen tudtam magamnak erre választ adni, de éreztem, hogy Budapesten nem érhetek el semmit.

⁴ Bihari atyja, Klein Ignác, nagyváradi szobafestő volt, aki szerény keresetéből feleségét, Sándor fiát és két lányát csak szűkösen tudta eltartani.

⁵ Bihari Sándor születési helyére és évére vonatkozólag megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint: Fónagy Béla idézett Bihari-tanulmányában, és a Szendrei-Szentiványi Lexikonban (Bpest., 1915. 198. l.), Bihari 1856. május 10-én, Rézbányán; mások szerint: Éber Lexikon (Bpest., 1935. 111. l.) és maga Bihari Sándor szerint: Bihari 1855. május 19-én, Nagyváradon született. A kérdés tisztázására megkerestük a szolnoki tanács anyakönyvi kerületét, ahol Bihari Sándor és Kindlovics Emilia 1903. november 24-én kötött házasságukkal kapcsolatos iratok között, egy eredeti bizonylatot őriznek, mely szerint: *Bihari Sándor, 1853. május 18-án, Nagyváradon született.*

Az eredeti bizonylatról, a szolnoki anyakönyvi kerület, 1956. július 26-án, az alábbi másolatot állította ki:

»Bizonylat. Mi alulírottak igazság szerint bizonyítjuk, hogy Klein Sándor Simon, Klein Ignác és hites neje, Fűhrer Fáni nagyváradi lakosok fia, Nagyváradon, 1853. ötvenharmadik évi május 18-án született. Kelt, Nagyváradon, 1882. máj. 13. Olvashatatlan aláírás sk.«

Fentebbi bizonylat alapján hivatalosan igazoltatik, mi szerint Klein Sándor Simon, Klein Ignác és hites neje, Fűhrer Fáni nagyváradi lakosok fia, Nagyváradon 1853. ötvenharmadik évi május 18-án született. Nagyvárad, 1882. máj. 13-án. Fuchs Mór sk. főrabbi. Hivatalos bélyegző«.

Bihari Sándor születési helyét és idejét illetőleg, anyakönyvi lap hiányában (amit Tauszig Hugó is megemlíttet feljegyzésében), a fenti bizonylatot kell elfogadnunk. Az 1882-ben kiállított bizonylat, Biharinak, a következő évben (1883) történő párizsi útjához volt szükséges. Nevét »Klein«-ról, »Bihari«-ra, ugyanebben az évben (1883) magyarosította meg.

⁶ Annakidején Bihari is, mint sok más vidéki fiúcska, aki tehetséget érzett a festészet iránt, a templomi szentképeken kívül, gyakran és nagy érdeklődéssel állt meg a külvárosi korcsmák vagy petróleumszagú szatócsboltok cégtáblái előtt és őszinte csodálattal bámulta meg a rájuk pingált süvegcukor, kínai tea, kereksajt, paprikás szalonna, habzó sör és sült csirke vagy más efféle vendégcsalogató dolgok »élethűen« ábrázolt dús együttesét. Éledező művészeti érdeklődését többek között, Bóhm Pál nagyváradi Pece-utcai korcsmacégerének »realizmusa« táplálta.

⁷ Kozmata Ferencnél.

Elmentem Bécsbe, beszegődtem újból retusörnek⁸ elég jó fizetésért és arra alapítottam a jövőmet, hogy fizetésemből megtakarítok annyit, hogy az akadémiára mehessek. Két év alatt kepes voltam 600 forintot szerezni. Ezzel az összeggel a zsebemben búcsút mondtam a ténykepesznek és bevonultam, mint rendes látogató az akadémiára. Vágyam vágya, álmaim álma teljesült! Igazi művésznövendék lettem.⁹ Lehetett-e aoban a korban náiam boidogabb ember? A Rothschild vagyonával nem cseréltem volna, nem is bíztam volna reá az én 600 forintomat, sem ő reá, sem pedig senkire a világon. Olyan vagyona senkinek sem volt a földön az én szememben, mint nekem akkor! Két év alatt befejeztem a négy évi kurzust és letettem az összes vizsgákat; a festés azonban, bárha osztályomban egyike voltam a legjobbaknak, nem igen ment, a festés a bécsi akadémián mellékes volt, fő dolog a theória.¹⁰

Tanulmányaimat befejezván, megint koldússá lettem, a nagy vagyonom oda lett s még nem voltam művész. Az álmom megcsalt! Fölebredtem, de a 600 forint már hiányzott! Ah mit! Kezdjük újra! Elmegyek Párisba. Miből? Haza megyek, festek arcképeket, tudom, hogy ez a festők fejőstehene, így talán újból sikerül pénzre szert tenni. De nem sikerült, mert nem kaptam elég megrendelést.¹¹ Egy pár forinttal a zsebemben feljöttem Budapestre. Itt aztán lassan bár, de mégis sikerült arckép megrendeléseket szerezni, persze, nagyon olcsó árért. A véletlen folytán egy nemeslelkű, nagy művészbarát¹² látott tőlem arcképeket, tetszettek neki, feljött hozzám, látta vázlataimat s egy¹³ annyira megtetszett neki, hogy ennek kivitelét megrendelte nálam.

Most láttam csak és velem együtt az én megrendelő barátom, hogy a vázlattól a kivitelig milyen göröngyös az út, és hogy mily könnyen botlik az ember, de hanyatt is vágódik ám gyakran, ha a kellő tudás hiányzik!

Biz' én is hanyatt vágódtam! Szégyenemre be kellett vallanom, amit különben megrendelőm már kezdetben észrevett, hogy én ilyen feladatra képes még nem vagyok.

— Barátom, — szolt egy napon hozzám az én jóságos megrendelőm — magának tanulnia kellene még, ha így folytatná, zsákutcába kerülne, ezt én a maga érdekében nagyon sajnálnám. Menjen Párisba!

— Igen, ha volna 600 forintom, mint volt hajdan, de most nincs.

— Ha csak ez a baj, ezen segíthetünk! Magam sem vagyok gazdag ember, mert csak hivatalom után élek, de örömmel áldozok, mert biztos vagyok benne, hogy ezt nem hiába teszem.

Egy pár hét múlva Párisban voltam...¹⁴

⁸ Dr. Székely magyar származású fényképészhez, évi 1200 forint munkabérért.

⁹ Tanárai, az akadémián Blaas és Wurzinger voltak.

¹⁰ A múlt század közepétől, a magyar művészképzésben a bécsi akadémia veszt jelentőségéből. Rahl és Waldmüller magániskolái mindinkább tért hódítottak. Különösen az utóbbi, mely az akadémiai »theóriá«-k helyett, egészséges természet-szemléletet hirdetett.

¹¹ Bihari ekkor (1880) festette meg Nagyváradon első életképét: »A falusi orvos«-t. Ezt beküldte a Képzőművészeti Társulat kiállítására, azonban a zsűri nem fogadta el.

¹² Tauszig Hugó, a budapesti Fonçiere Biztosító Társaság igazgatója, aki Bihari mecénása lett.

¹³ »Libatolvaj a bíróság előtt« c. befejezetlen képének vázlata, melynek motívuma, hasonló a későbbi nagyszerű »Bíró előtt« c. művéhez.

¹⁴ Bihari párizsi útja előtt meglátogatta családját Nagyváradon, hogy szüleitől elbúcsúzzon. A francia fővárosba Münchenen át utazott, ahol néhány napot töltött és megtekintette a müncheni képtárakat. A párizsi pályaudvaron magyar festőbarátja, Révész Imre várta, aki szobát bérelt számára.

Páris, 1883. XII. 26

...Most ...arról akarok beszélni, ami szívemhez legközelebb fekszik: Páris, Páris, igen Páris! Minden várakozásomat felülmúlta. Párist úgy képzeltem el, mint Bécsset, csak nagyobbított mértékben, de az ilyen elképzelés csak halvány idea. Nagyszerű és nagyszerű! Többet nem is lehet mondani. Négy nap óta úszom a Nagy Szellemek fenséges alkotásai között. Ha mindezt, ami itt látható, nem is a franciák csinálták, mégis ők halmozták, gyűjtötték össze és nekik volt érzékük erre. A Louvrebán tegnap voltam és négy órán át vándoroltam a termeken keresztül anélkül, hogy valamit alaposan megtekinthettem volna. Úgy jöttem ki onnan, mint egy részeg. Hogy mit láttam, azt valóban nem is tudom, csak annyit, hogy az ember beleszédül a sok látnivalóba.

Páris, 1884. I. 29.

...Arról értesültem, hogy Jean Paul Laurens iskolája, egyike a legjobboknak.¹⁵ Elhatároztam, hogy minden ajánlás nélkül hozzá megyek.

Elmentem Laurenshez, megmutattam neki munkáimat. Tetszettek neki és már a következő napon, minden nehézség nélkül beléphettem iskolájába. Pedig a műtermébe való bejutás sokak számára csaknem lehetetlen volt.

...Mi magyar festők kéthetenként valamennyien ebédre vagyunk hivatalosak Munkácsyhoz. Ilyenkor megcsodáljuk azt a fényűzést, amelyben Munkácsy él. Pénteki fogadónapján egyik hintó a másik után áll meg a kapuja előtt.

...A dinék igen kedélyesek. Munkácsy rendkívül szeretetreméltó, hasonlóképpen felesége is. A jövő hétfőre újból meg vagyok hívva és akkor magyar menüt kapunk.

Livrés inasok szolgálnak fel és mi minden tizennegyedik napon szintén nagyuraknak érezzük magunkat. Az egyszerű művészetet azonban jobban tetszik nekem, mint egy kíváncsiságoktól agyonkínzott festőé. Az ember lehet nagy művész ilyen pompa nélkül is.

Biharinak a nagyszerű párizsi benyomások mellett gondot okozott, a drága megélhetés és a hiányos francia nyelvtudása. Kiadásainak csökkentésére: lemondott a modell használatáról, olcsóbb bérű, de rosszabb szobába költözött, szerényen étkezett, szakállt növesztett stb. Mindez azonban nem elég áldozat volt ahhoz, hogy tovább maradhasson. Hosszú levélben, oldalakon át fejtegette mecénásának Párizs és München alapvető különbségét, az előbbi javára. A művészi fejlődését biztosító Párizst, az olcsóbb, de maradi Münchennel kellene — pénz híján — felcserélnie. Tauszig végül is nagyobb összeget küldött Biharinak, párizsi tanulmányainak folytatására.

Páris, 1884. IV. 20.

...A magamnak választott téma nem a »Libatolvaj«. Ezt itt nagyon nehéz volna kivitelezni. Tehát elhalasztottam jobb időkre és olyan témával foglalkozom, melyet könnyebb lesz megvalósítani, és ha sikerülne, nem csekély eredménnyel járna. Na-

¹⁵ Párizsban ekkor meglehetősen magas színvonalra emelkedtek a magániskolák, ahol a hivatalos művészetet ápoló akadémiákkal szemben, szabadabb szellemű művészképzés folyt, s mindjobban előtérbe helyezték a természetszemlélet útján való festést. Ezek közé tartozott J. P. Laurens iskolája is, ahol sok magyar művész tanult. Jean Paul Laurens (1838—1921) korának legjelentékenyebb történeti festője volt. Nagy mesterségbeli felkészültséggel rendelkezett és művészetében a müncheni pilotizmus hatásvadászó álrealizmusával szemben, a valóság hű ábrázolása mellett, gazdag tartalmi értékek megragadására törekedett.

gyon egyszerű és humorisztikus jellegű. A címe: »A cylinderpróba«.¹⁶ Egy fiatal parasztleány, aki egy véletlenül arra járó ószerestől vásárolt cilindert tesz fejére, s így jelenik meg egy parasztszalád előtt. Természetesen a nekik humorosnak tűnő fejdíszben, általános a nevetés. Ez még azzal is fokozódik, hogy olyan mozdulatokkal utánozza a legény azokat, akiket mint a cilindert viselő rasszról magának elképzelt.

Azt hiszem, ez az elgondolás elég érdekes ahhoz, hogy megfessem.

Mindent a természet után fogok festeni, magát az interieur is, amelyet itt nem találok. Ezt is a természet után akarom csinálni, és pedig egy általam kitalált módon, amely az egészet megfogja könnyíteni. A parasztházat, amely persze nagyon egyszerű, kicsiben elkészítem, hogy rajta az árnyékokat és a levegő elomlását tanulmányozhassam. Egy faladát (olyan nagyságú, mint amilyen a képnek az interieurje) fogok szerezni. A belső helyiségeket agyagból mintázom és az ablakot, ahol a szoba világosságot kap, ki fogom vágni, s a falakat a parasztházak fehérjével festem be. Talán bútorokat is (melyekre szükségem lesz), viszonylagos nagyságban elkészítem, és így mindent a természet után festhetek. Jelenleg a vázlattal már meglehetősen elkészültem, és ezt a hó végéig befejezem.

Bihari a Quartier Montmartre-én bérelt egy kis műteremszobát, melyet használtan vásárolt szegényes bútorarabokkal rendezett be. Szomorúan jegyezte meg egyik levelében, hogy »...Páris, város a Meissonierek és Munkácsy számára de szegény ördögök számára csak eszköz ahhoz, hogy egykor ilyenekké válhassanak, — de mily nehéz az«.

4

Páris, 1884. VI. 15.

...Végtelenül boldog vagyok, hogy Párisban tartózkodom. Azért, mert itt már nagyon sokat tanultam és még fogok is tanulni. Igen bölcs dolog volt Öntől, hogy München helyett Párisba küldött. Itt most, a Salonban, egymás mellett láthatom a német és francia munkákat és boldog vagyok, hogy az utóbbiakhoz tartozhatom. A franciák egyszerűsége ragyog a müncheniek fáradtságos »mache«-ja mellett. És egyáltalán: a műterem, amelybe bekerültem, a legjobb, mert kiválóbb mestert, mint J. P. Laurens, nem is kívánhattam volna magamnak. A műteremnek igen jó hírre van: lelkiismeretes tanulmányra kötelez, úgy a rajzban, mint a festésben.

Biharinak jóllehet nem egy művén ki lehet mutatni Munkácsy hatását, vagy a müncheni adomázgató tartalmát, azonban őt kevésbé a legnagyobb magyar festő ábrázolási módja, vagy még inkább a németek »fáradtságos mache«-ja érdekelte; hanem a franciák könnyedsége, Bastien Lepage finom naturalizmusa ragadta meg. Törekvése, ha nem is egyértelműen, de mindvégig ez irányú volt, mely ötvöződött az ő aranyos humorával és mély humanizmusával. »A cylinderpróba« és a következő évben (1885) festett »Keresztútban« c. alkotásain, mint Párisban készült első munkáin — megjelenítésben, ha még bátoratlanul is, de már jelentkezett a francia festészet hatása.

»A cylinderpróba« c. képen megfeszített erővel dolgozott Bihari, hogy azt még idejében elküldhesse, az 1884-es budapesti őszi kiállításra. Ez a törekvése sikerült is. Közben rossz világítású műtermét, a hazatérő Vágó Páléval cserélte fel és tovább folytatta munkáját, Tizian: »Sírhatétel« c. művének másolatán, melyet még az év elején megkezdett.

¹⁶ Bihari első Párisban festett képe, s ezt az 1884. őszi tárlatra küldte be.

Páris, 1884. XI. 15.

... A Louvrebán folyó munkámmal¹⁷ elég jól haladok és remélem, december 15-ig készen leszek. Óriási feladat ezt a képet másolni, részben azért, mert rosszul függ, részben azért, mert sötét van. Remélem, hogy a másolat megfogja Önt lepni, mert arra törekszem, hogy színezésben tökéletesen ugyanazt a benyomást keltse, mint az eredeti.

Bihari párizsi barátai, Révész Imre és Karlovsky Bertalan rávették, hogy »A cylinderpróbá«-val pályázzon a 6000 frankos Munkácsy-díjra. Művével a díjra bár Bihari is jelölve lett, de ezt vele és Szobonya Mihállyal szemben Temple János nyerte el. »A cylinderpróbá«-val kapcsolatban említette meg Bihari, hogy »... a feladat, melyet magam elé tűztem, kissé nehéz volt... tudom, hogy munkám nem mentes egy kezdőnek hibáitól, de azt is tudom, hogy talán nem is olyan hosszú idő múlva képes leszek jobbat alkotni«. A képet egy pesti műbarát vette meg.

Páris, 1885. I. 26.

... Bizonyára emlékezni fog, hogy amikor a Munkácsy-díjra pályáztam, egy pillanatig sem gondoltam, hogy a díjat el fogom nyerni. De még arra sem, hogy a javasoltak között leszek. Egészen váratlanul ért a hír, hogy a három jelölt között vagyok. De váratlanul jött aztán az az értesítés is, hogy a díjat nem kaptam meg. Ahogy Munkácsy nyilatkozott, úgy hittem, hogy a díjat én nyerem el. Barátaim is, akik naponta hozták az értesítéseket, meg voltak győződve, hogy én vagyok a legesélyesebb.

Egy nappal a végzetes ítélet előtt, egy ebéd alkalmával (erre néhány barátom is hivatalos volt), Munkácsy azt mondta, hogy a díjat én kapom meg. Temple — mint említette — nem pályázhat, mert ő egy bizonyos irányba úgy belegabalyodott, s oly rutinra tett szert, hogy aligha képes valamit már magába szívni. Én — folytatta Munkácsy —, Szobonya és Bihari között fogok választani, valószínűleg az utóbbit. Sajnos, a választás nem csupán tőlem függ, mert még két franciát meghívtam a bírálathoz. Ez a két úr vette rá Munkácsyt, hogy a díjat Temple kapja meg.

... Jelen pillanatban nincs más vágyam, mint bebizonyítani, hogy a választás igazságtalan volt; egész törekvésemmel és képességgemmel meg fogom mutatni, hogy jobbat tudok alkotni, mint a nyertes. Nem az irigység beszél belőlem, s nem becsülöm magamat sem túl, de belső meggyőződéselem, hogy ezt el fogom érni.

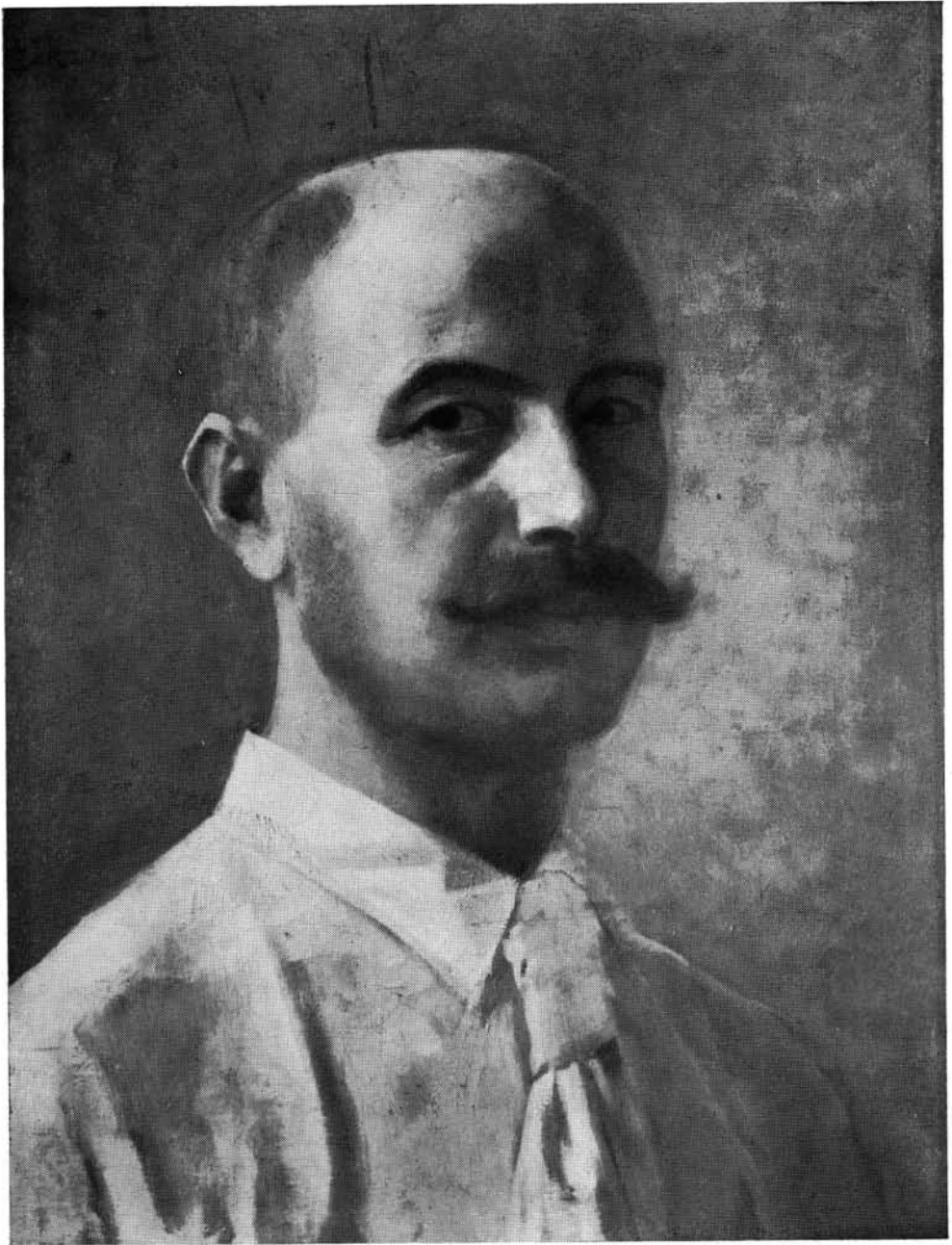
Páris, 1885. II. 23.

... Ön tudja, hogy egy huszár-képet¹⁸ akartam festeni, táncoló párral, cigány-nyal és versengő parasztleányekkel. Ezt azonban azért halasztottam el, mert nagyon nehéz lett volna kivitelezni. De egy hasonló témát választottam.¹⁹ Az én »Mars ifjaim« egy csárdában ülnek, középen egy lánnyal. A huszárok a szegény lányt kér-

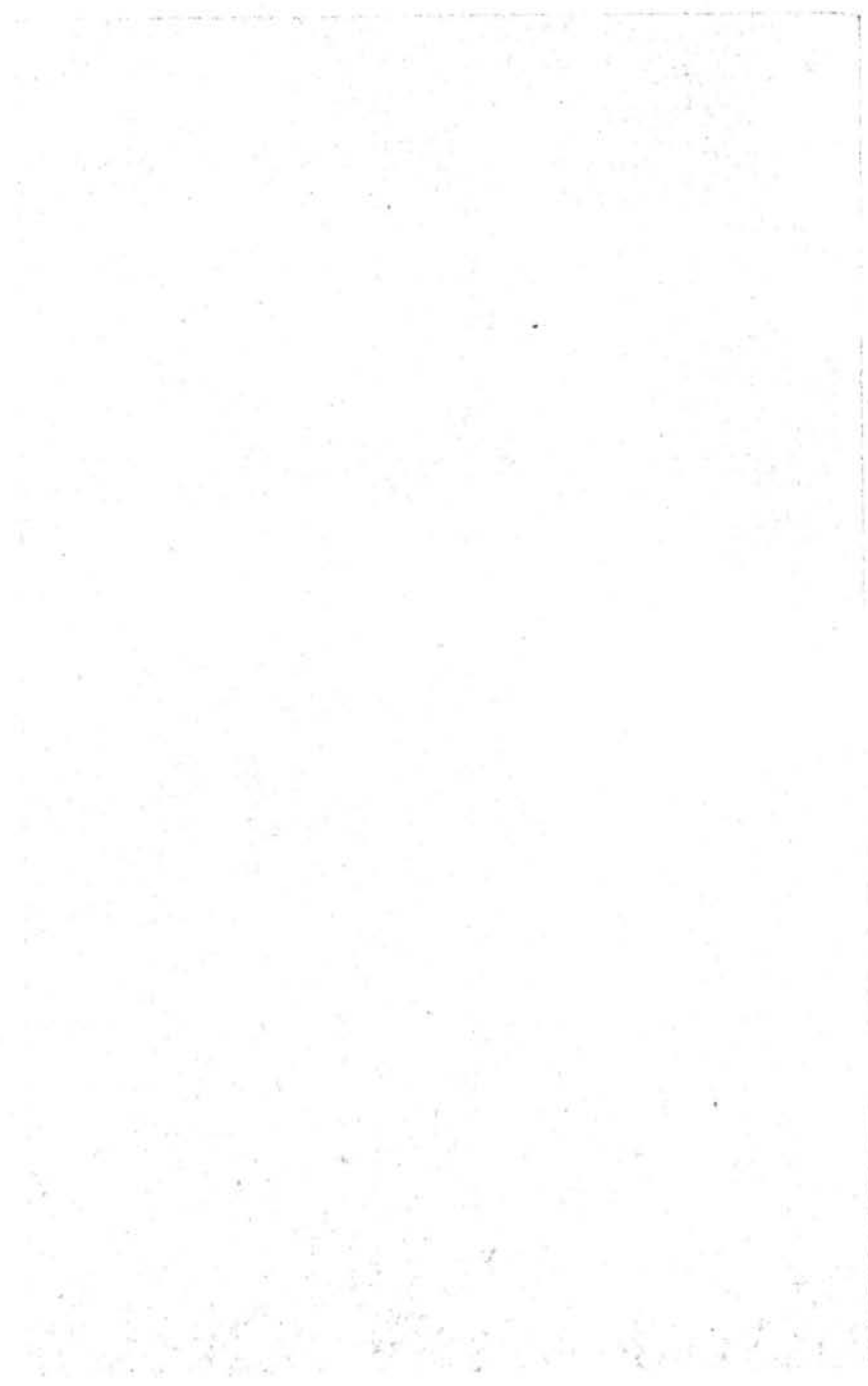
¹⁷ A Tizian-másolatról van szó, melyet Bihari az eredetivel azonos méretben készített el. Ezt először Tauszignak akarta ajándékozni, de végül az állam vásárolta meg 1886-ban, 7600 Ft-ért, a Benczur-mesteriskola másolatgyűjteménye számára.

¹⁸ Bihari e művének kivitelezését, már Budapesten megkezdte. Egy Párizsban kelt levelében szintén megemlítette, mint olyan témát, amely a franciák tetszését biztosan megnyerné. A kép befejezéséhez — modell számára szükséges — huszár egyenruhát kért Tauszigtól, amit az, a rendszeressé váló pénzzuttatások mellett meg is küldött neki.

¹⁹ A »Keresztűzben« c. kép (1885. orsz. kiállítás), amelyet a király vásárolt meg fia, Rudolf trónörökös születésnapjára.

Bihari Sándor: Önarckép. Selbstbildnis

déseikkel zavarba hozzák; ami abból is látható, hogy a lány fejét elfordítja, zsebkendőjét szája elé tartja, hogy huncut nevetését elfojtsa. A kérdések bizonyára igen kényesek és körülötte valamennyien nagyon kíváncsian várják arra a feleletet. A lány mosolya azonban előre elárulja, hogy már tudják is a választ.

A tér közepén, oldalt, egészen egyedül egy öreg paraszt ül. Talán egykor szintén katona volt és ő is szép fiatalkori napjaira emlékezik. A képpel már meglehetősen előrehaladtam. Nem csupán a kompozícióval vagyok teljesen készen, hanem az egészet már alá is festettem. De ennél a munkámnál arra is figyelek, ami az első képemből hiányzott: a félhomály, a képhatás. Hiányzik ugyan ehhez egy interieur előtanulmány, ami a kivitelezést mindenestre megkönnyítené, de remélem, hogy ezt az akadályt is le fogom küzdeni. Meg kell jegyeznem, hogy a kép mérete sokkal kisebb, mint az elsőé volt. Ha jól sikerülne, és ha olyan időben el készülhetne, hogy lehetőleges volna a budapesti Országos Kiállításra beküldeni, akkor talán ott kiállíthatnám.

Bihari, miután a — Munkácsy hatását mutató — »Keresztútban« c. művével elkészült és azt elküldte a budapesti 1885-ös Országos Kiállításra, a Tizián-másolaton és egy Schantzer nevű hazai ismerősének portréján dolgozott. Az utóbbival sokat bosszankodott, mert fénykép után kellett az arcképet megfestenie. Tauszig a »Keresztútban«-ról egy rajzot kért tőle a kiállítás katalógusa számára, de Bihari nem tudott küldeni neki, mert a képhez készült vázlateit, a szokás szerint megsemmisítette. Bihari élet- és munkakörülménye lassan javult. Új és tágasabb műtermet bérelt, amely egy házban volt Karlovsky és Révész műtermeivel. Közben egy új kép eszméje támadt föl benne, melyet az ott tartózkodó Deák Ébner Lajos biztatására, hazai környezetben, Szolnokon szeretett volna megfesteni.

8

Páris, 1885. VI. 7.

... Egy plain-air képet szeretnék festeni²⁰ a franciák izlésében. Nem olyan képet, mint amelyet nálunk szoktak, hogy egy tájképbe alakokat festenek, akiket szobában tanulmányoztak. Ez a színtónusok diszharmoníája, sőt annál sokkal több: bűn. Igaz, hogy plain-airt festeni nagyon nehéz, annál szebb azonban, ha sikerül. És mint tanulmány, kétségtelenül a legnagyobb haszonnal jár, mert a szürkés, levegős fátyolt, amely mindent beborít, csak a szabadban lehet valóban tanulmányozni. Ősmeri talán azt a Tisza-vidéki szokást, hogy a mezei munkások feleségei, munka idején férjeiknek az ebédet fazekakban viszik. Ezek egy erre a célra készült rúdra vannak akasztva. Ezt igen festői képnek láttam, természetesen úgy, hogy a déli napsütés kitűnően érvényesüljön.

... A tanulmányaimat illetően szeretnék Szolnokra menni, ahol — amint halottam — megfelelő modelleket lehet találni. Ha mást nem is csinálhatnék, csak vázlatokat, már az is előnyös volna. Inkább, mint itt eltölteni a nyarat egy olyan képpel, amelyhez hiányoznak az előtanulmányok.

Bihari — miután helyi kiadásainak és szolnoki útiköltségének fedezésére Tauszig 500 frankot küldött —, másfélévi párizsi tartózkodás után hazajött és Deák Ébnerrel együtt lement Szolnokra. Itt vált Bihari Sándor azzá, akivé lett: a magyar népeletkép-festészet kimagasló alakjává. Ide tért vissza évek múltán sokszor, amikor a számára idegen környezetet jelentő külföldön elfáradt a reménytelen keresésben, lélekörülő kísérletezésben. És mindig friss erőtől telítetten érezte magát itthon, az Alföldön, ahol művészetének tipikus alakjai éltek, akiknek tipikus környezetükben való realista ábrázolása, Bihari művészetének igazi értékévé lett.

²⁰ Az »Ebéd« c. alkotásának (1902—03. téli kiállítás) gondolata foglalkoztatta. Ezt azonban csak hosszú évek múlva, 1902-ben festette meg Szolnokon.

Szolnokon 1885-ben természetesen még nem voltak olyan épületek, amelyek a tanyájukat ott felülről festőknek megfelelő műtermet tudtak volna nyújtani. Ez azonban kevésbé okozott súlyosabb problémát azoknak az úttörő oszt-rák (Pettenkofen és köre) és magyar (Aggházy, Deák Ébner, Mednyánszky) művészeknek, akik rendszeresen csak a nyarakat töltötték itt, és akkor pedig a szabadban künn, vagy valamelyik parasztház kertjében festegettek. A modellszerzés azonban már nem kis gond volt, mert a látástól vakulásig dolgozó parasztnak, sem idejük, sem kedvük nem volt a »pózolás«-hoz. Így aztán a seholsem alkalmazott szolnoki cigány volt az, aki pár garasért a művész hűségese modelljévé vált, akinek festői külseje, »szerencsésen« párosult igénytelenségével.

9

Szolnok, 1885. VII. 10.

... Az a benyomás, amelyet Szolnok tesz rám, igen kedvező. Remélem, hogy mindazt megtalálom itt, amiről már régóta álmodozom. Ma még csak tájékozodom, holnap talán már hozzáfogok a munkához.

10

Szolnok, 1885. VII. 11.

... A munka egészen jól halad. Közben sokat tanultam, s különösen az foglalkoztat, hogy a napon való festés rendkívül nehéz kérdését megoldjam. Képeimhez²¹ tanulmányokat készítek és a napokban komolyan hozzá fogok a munkához. Ébner társasága igen kellemes és nagyon tanulságos. Sok tekintetben olyan tapasztalatai vannak, amilyenekre az ember hosszú idő múlva tehet szert, és ezekkel ő nem fukarkodik. Nagy kedvet kaptam, hogy képemet tempera festékekkel kezdjem meg és csak azután fogok olajfestékekkel beledolgozni. Ez a mód a színeket sokkal derűsebbé teszi.

Bihari, bár a telet is Szolnokon töltötte, október végén rövid időre felutazott Budapestre, hogy Tauszig édesanyjának (Bihari 1906-os hagyatéki kiállításán, »T. A. úrnő arcképe« címen szereplő) portréját megfesse.

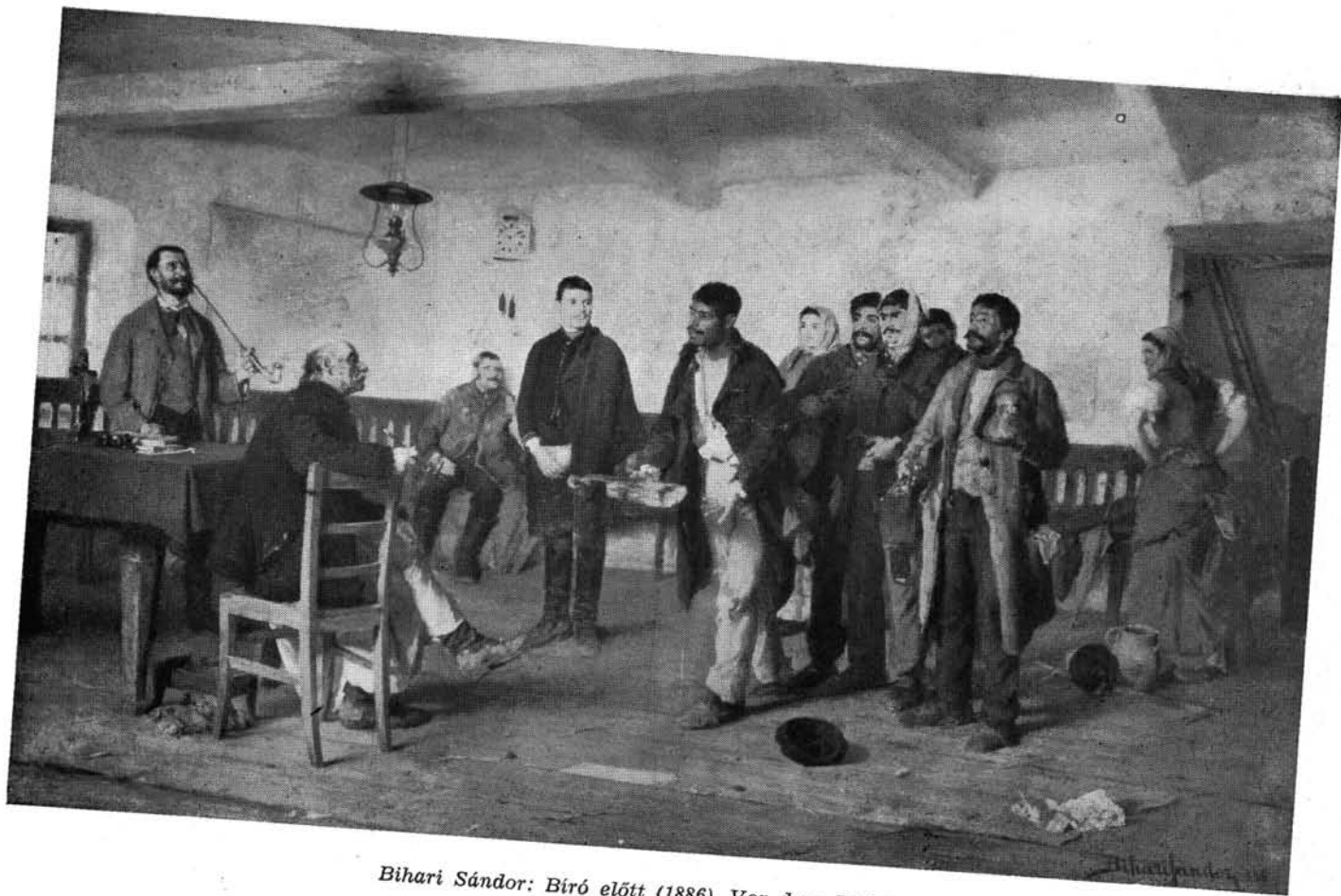
11

Szolnok, 1885. XII. 24.

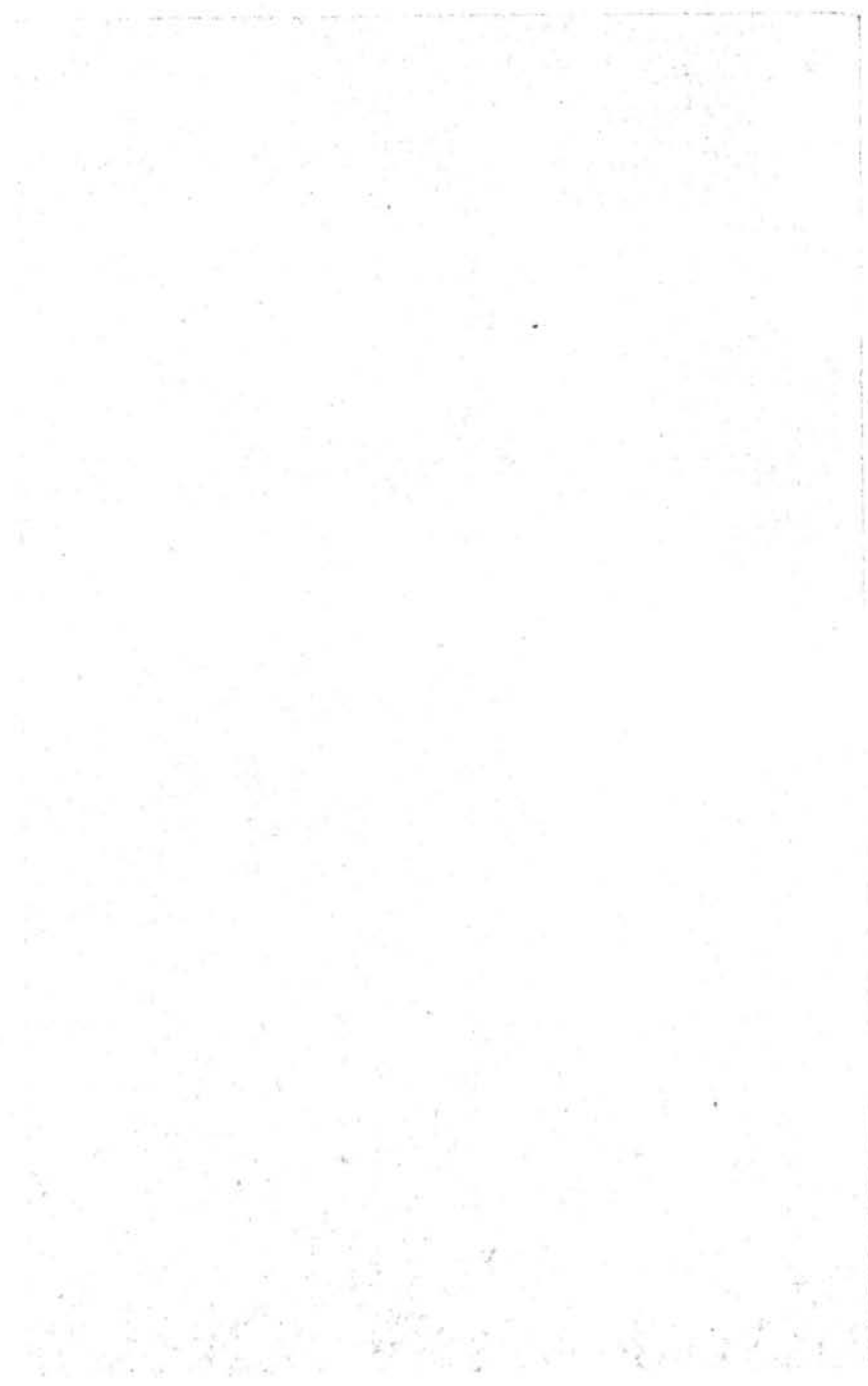
... Az itteni élet igen kellemesen kezd kialakulni és a nagy hideg ellenére, szolnoki műtermemben meglehetősen kellemes meleg van. A képem már alá van festve és remélem, hogy valami jót fogok alkotni. A kompozíció tiszta és egyszerű és az ennek alapját képező humor nem tolakszik nagyon előtérbe. Ébner szerint a kép nagy haladást jelent számomra. Tervbevettem ezen felül egy másik képet²² is, amelyet a tél folyamán szeretnék elkészíteni. A vázlat csaknem teljesen készen van. Egészen egyszerű téma. Egy kis gyermeket az anyja fürdet, akinek két másik asszony segít. Kicsiny, de kedves téma.

²¹ Első szolnoki alkotásáról, a »Bíró előtt« c. egyik legismertebb és legsikerültebb művéről (1886. őszi kiállítás) van szó, mely Bihari kiváló jellemző erejéről, finom humoráról és Munkácsy, valamint a francia haladó festészet hatásáról tanúskodik. Ezzel a képével Eisenhut Ferenc és Koroknyai Ottóval együtt, ismét pályázott a Munkácsy-díjra, de most is eredménytelenül. A Munkácsy-díjat Koroknyai nyerte el, Bihari pedig a 600 forintos Társulati-díjat kapta és munkáját újra a király vásárolta meg. Bihari Sándor ezzel egyszerre az elismert festők sorába került.

²² »Fürösztés« (»Víziszony«) címmel, az 1886. őszi kiállításon szerepelt.

Bihari Sándor: Bíró előtt (1886). Vor dem Richter

Bihari a »Bíró előtt« c. képén nem kis kétségekkel ugyan, de szorgalmasan dolgozott. Befejezésére nem tűzött ki magának határidőt, hanem mindenekelőtt a »minőség«-re törekedett. Tauszig felkereste őt Szolnokon és véleményével nem éppen szerencsésen befolyásolta.

12

Szolnok, 1886. IV. 9.

... Különösen a cigányokat voltam kénytelen a színezésben megváltoztatni, mert az őket jellemző erőteljes, sajátos színezés, még hiányzott. A jegyzőt nagyobbra csináltam és még más kisebb változtatásokat hajtottam végre, amelyeket az Ön ittléte alkalmával megbeszeltünk.

13

Szolnok, 1886. VI. 18.

... Tegnap meglátogatott Roskovics kollegám,²³ aki átutazóban volt. Felhasználta az alkalmat, hogy bennünket felkeressen. Végtelenül örültem, amikor azt mondta, hogy képem nagy haladást jelent. Azt hiszem, elég őszinte ember, s nem akart hízelegni.

14

Szolnok, 1886. VI. 23.

... Remélem, hogy a »Füldőjelenet« július végéig készen lesz. Ez alkalommal azt hiszem, nem fogok csalódní. Mihelyt a mostani képeimmel készen leszek, én is a szabadban fogok dolgozni és a »Csónakázás«²⁴ szintén ú. n. plein-air kép lesz.

15

Szolnok, 1886. VII. 17.

... Révész azt állítja, hogy a nagy képeimmel²⁵ egész biztosan megnyerem a Munkácsy-díjat, csak pályázzak vele. Nagyon kíváncsi vagyok, hogy az őszi kiállítás hogyan fog számomra alakulni. Vajon lesz-e sikerem munkáimmal, vagy sem?

... Cigányképem témáját egy parasztlányka, aki a képet először látta, úgy ismerte fel, ahogy én azt elgondoltam. Ez a naív ítélet tehát a mű mondanivalójával kapcsolatban, a legnagyobb értékű.

Bihari, miután Szolnokon festett műveit (»Bíró előtt«, »Fürosztés«, »Kéj-útazás a Zagyván«) beküldte az 1886-os őszi kiállításra, Velencébe ment tanulmányútra. Olaszországi útja előtt felkereste szüleit Nagyváradon és nővérét Debrecenben. Debrecen rendkívül tetszett neki: »... véleményem szerint ez a város nagyon alkalmas lenne zsánerfestők letelepedése számára. Megvagyok győződve, hogy Ébner el volna ragadtatva az itt élő néptől, amelynek jelleme és tulajdonságai sokkal eredetibbek, mint a szolnokiaké. Úgy gondolom, hogy modelleket is minden nehézség nélkül lehetne itt találni. Ez a magyar Róma

²³ E látogatásáról írt Roskovics Ignác, a Vasárnapi Újság 1906. évi 14. számában. Itt többek között megemlíti, hogy Bihari »... vonakodva mutatta meg képét, a 'Bíró előtt' címűt, — 'Jobb volt, de elrontottam' — tette hozzá búsan«.

²⁴ E plain-air hatású művét: »Kéjútazás a Zagyván« címmel, az 1886. őszi kiállításra küldte be.

²⁵ »Bíró előtt«

gazdag anyagot nyújt a festők számára és nagyon csodálkozom azon, hogy eddig még senki sem kísérelt meg itt valami komolyat alkotni».

Biharit, debreceni benyomásaival szemben Velencében kellemetlen hideg és nagy drágaság fogadta.

16

Velence, 1887. I. 9.

... Műtermem és lakásom van már, de nem olyan, amelyet elképzeltem magamnak, A műterem tulajdonképpen csak egy üres szoba, de az mindenesetre szépen fekszik.

... A velencei művészek egyesületében néhány festőnek bemutatnak. Ez az egyesület ügylátszik igen jól áll. Helyiségük egy palotában van, ahol kiállításokat rendeznek és ahol esténként összejönnek a festők. Engem az egyesület elnöke vezetett be, akivel Dr. Rosa²⁶ ismertetett meg. Már megkaptam az engedélyt az Academia di Belle Arti-ban való esti rajzolásához, s a jövő héten meg is kezdem a munkát.

17

Velence, 1887. II. 7.

... Jelenleg ott tartok, hogy megkezdjem képemet,²⁷ helyesebben már meg is kezdtem. Egyszerű téma, s ha úgy sikerül, ahogy szeretném, valószínűleg tetszeni fog. Három lányt és egy fiút festek, hogy a szemlélőt vidám hangulatba ringassák; vajon sikerül-e nekik? Nos, a lehetőség szerint gondoskodom róla. E képnél főleg azt akarom elérni, hogy a megvilágításban és a clair-obscurban olyasvalamit oldjak meg, amit eddig nem próbáltam. Körülbelül olyan nagy, mint a »Víziszony« volt, tehát nem egészen kicsiny. Arra törekszem, hogy színt és áttetszőséget vigyek bele. Határidőt nem tűzök ki magamnak, de nem lehetetlen, hogy április közepéig készen leszek vele, ha akadályok nem merülnek fel.

Velencében Bihari Nádler Róberttel és Pettenkofennal találkozott és szoros barátságot kötött velük, különösen Nádlerral. Időközben Tauszig is meglátogatta. Munkáin igyekezettel bár, de nem nagy kedvvel dolgozott. A hazai környezet hiánya következtében, alkotóereje rohamosan csökkent. Itt készült művein a helyi olasz festők felszínes hatása érvényesült. Bihari érezte, hogy zsákutcába jutott, és hogy ebből mielőbb megszabaduljon, félévi tartózkodás után, a »lagunák városá«-t e szavakkal hagyta el: »... Velence bármily szép is, én túlettem magam inyenc falatjaival, s most őseledelt kívánok: erdőt, völgyet, zöld rétet és madárdalt stb. Szóval életet a szabadban«.

Bihari a nyarat Tarvisban töltötte, majd hazautazott és Baja érintésével Hódmezővásárhelyen telepedett le. Itthon újra elemében érezte magát. Önbi-zalma és munkakedve napról napra erősödött, s rövidesen új témái születtek.

18

Hódmezővásárhely, 1887. XII. 1.

... Ma reggel érkeztem ide és hajlandó lennék itt maradni, ha műtermet kapnék. Hódmezővásárhely úgy látszik az az igazi hely, ahol az ember eredményes munkát végezhet. Műtermet kerestem, s kilátásom van, hogy kapok is egyet. Tehát itt maradok, s csak abban az esetben megyek el, ha műtermet nem tudnék szerezni.

Az idevalók, a város lakói, a legkedvezőbb benyomásokkal töltenek el.

²⁶ Tauszig velencei ismerőse, akihez ajánló sorokat vitt Bihari.

²⁷ A »Velencei konyha« (»Ahol nincs, ott ne keress«) c. alkotásáról beszél. Ezenkívül Velencében még megfestette: a »Szorgalmasan« és az »Érdekes levél« c. képeit. Utóbbi egy antwerpeni kiállításon kelt el. A nyár folyamán Tarvisban festett: »Tavaszs« és »Karintiai udvar« c. műveivel együtt, valamennyi munkája az 1887. őszi kiállításon szerepelt.

Hódmezővásárhely, 1887. XII. 21.

... Ügylátszik, hogy a »Falusi borbélyszobá«-t,²⁸ mint festendő témát mással fogom felcserélni. Olyannal, amely jobban bevilágít a népi életbe. Ez lenne a »Ház-tűznéző«.²⁹ Azt a jelenetet ábrázolja, amikor a leányt, a jövődöbeijének bemutatják. Ott lesznek a szülők, meg a közvetítők és mások. Tehát a valóságos életet ábrázoló házasság, s nem olyan, amilyeneket Margitay fest.

A szélsőséges időjárású Hódmezővásárhelyen, Bihari sokat szenvedett a hidegtől, mert műterme nehezen volt befűthető. Lehet azonban, hogy az anyagiak is közrejátszottak, mert Tauszig pénzküldeményeiről, a levelekben jóideje nem esett szó. Bihari, munkáját megszakítva pár napra, édesanyja temetésére hazautazott Nagyváradra. Egyébként hódmezővásárhelyi képén, a »Leánykérő«-n nagy kedvvel dolgozott, melyet végül egy érdeklődő külföldinek, Königs-warter Mór bárónak adott el. Az érte kapott összegben Tausziggal együtt, májusban Belgiumba és Hollandiába utazott. Azonban már júliusban újra itthon volt és leveleit szülőföldjéről, Biharból keltezte. Itt — ifjúsági élményeinek színhelyén — festette meg az »Oláh temetés« c. kisméretű, sokalakos újabb plein-air képét, egyik legvonzóbb hatású, de legkevésbé méltatott alkotását.

Belényes, 1888. VII. 26.

... Munkámat,³⁰ nagyon megnehezíti, hogy nincsenek modelljeim. De még ezt is szívesen elszenvedem, csak eredményt érjek el. Képzeld el egy lelkipásztort, aki hívőt lebeszéli, hogy nekem modellt üljenek, sőt a templomában ellenem prédikációt is mondott.³¹ A téma nem éppen hálás, de eredeti és annál dicsőségesebb, ha az adott viszonyok között meg tudom festeni. Nemsokára megkezdem a kivitelezést, az aláfestéssel és kompozícióval már készen vagyok. Csak egy kicsit több legyen a nép között a szerencsém és mosolyogjon rám a remény; bizonyára előbbrejutok.

Bihari az »Oláh temetés« befejezése után, Nádler hívására, a téli hónapokat tanulmány-festéssel, ismét külföldön, Münchenben töltötte.

München, 1888. XI. 18.

... Nádler műtermében dolgozom, míg szükségét nem érzem, hogy magam is béreljek egyet. Egyelőre tanulmányokhoz kezdtem, mert úgy érzem, hogy ezek számomra mindennél előbbrevalók. Egy férfi és egy női aktot együtt festünk. Olyan munka, amely három-négy hetet is igénybe vesz. Mellékesen emellett rajzolgatunk. Jövő hónap közepén egy kisebb képet fogok festeni. Úgy látszik, hogy sokkal kedvezőbben rendeződnek viszonyaim, mint ahogy gondoltam.

A Művész Egyesületben rendezett hetenkinti kiállítások, minden kritikán aluliak. Különböző izléstelenségeknek közönséges gyűjteménye, amelyeket egészséges érzékű embernek nem is szabad látnia. A modellek, sőt az egész embertípus nem szép. Különösen a nők csunyák, és csak igen ritkán látunk olyat, aki megközelítőleg is elfogadható volna.

²⁸ E kép témája, a két év múlva (1889) Münchenben festett »Figaró előadást tart« c. alkotásával van rokonságban.

²⁹ Más néven »Leánykérő« c. alatt ismert a kép.

³⁰ »Oláh temetés« (1888. őszi kiállítás).

³¹ Bihari az »Oláh temetés«-ről és az itt szereplő papról, »A modellről« c. hanglejtatos kis írásában emlékezik meg.

Nádlertől Bihari hamarosan elköltözött és saját műtermében próbált dolgozni. A munka azonban, mint mindig, ha idegenben volt, kínlódássá vált számára. Ezt tükrözik alábbi sorai is: »...kritizálom munkámat és ezzel belevágok húsomba. Sajnos, csak olyan elégtételelem van, mint annak, akit halála után boncolnak és megállapítást nyer, hogy milyen betegségben halt meg szegény. Vajon meg fogom-e találni, az ilyen betegségek elleni szert, ki tudja? Reméljük! Jelenleg egy akut katzenjammerban szenvedek«. Kedélyének és önbizalmának fokozására kérte Tauszigot, hogy — az időközben kapott — aranyérmét küldje el hozzá Münchenbe. Azonban képességei elismerésének e tárgyi bizonyítéka sem segített rajta.

Ilyen körülmények között festette meg, a »Te voltál« és a »Figaró előadást tart« c. németes hatású alkotásait, melyekből az utóbbi képe, Amerikába került. Atyja halálakor, 1889 februárjában hazautazott, de márciusban már újra Münchenben volt, és műtermében a régensherceg meglátogatta. A nyári hónapokat ismét itthon, egy Bihar megyei birtokos (Schwartz Gyula) vendégeként, Gyapolyon töltötte el azzal a szándékkal; hogy kedve szerint egy jellegzetes magyar tárgyú képet fessen, szabadban ábrázolt földművesekkel, — de új festői hatásokra törekedve.

22

Gyapoly, 1889. VII. 30.

...Közölni akarom Önnel, hogy min dolgozom.³² Ez alkalommal nem annyira a kép témája, mint inkább a festői hatás elérése célokom. Ezt tűztem ki feladatul, és ez minden törekvésem.

...Egy forró nyári napon, napnyugta felé (tehát mikor már a levegő lehült) egy parasztcsalád a tűzhelynél ül és bográcsban gulyást főz vacsorára. Egyik alak sem mozog, mindenki nyugodt, ami a fárasztó napi munka után természetes is. Ez a tárgy! Remélem, hogy eltalálom ezt a hangulatot, de nem számítok arra, hogy effajta kép Budapesten tetszeni fog. Mégis megpróbálom, mert ezzel tartozom magamnak az eddigiek után.

23

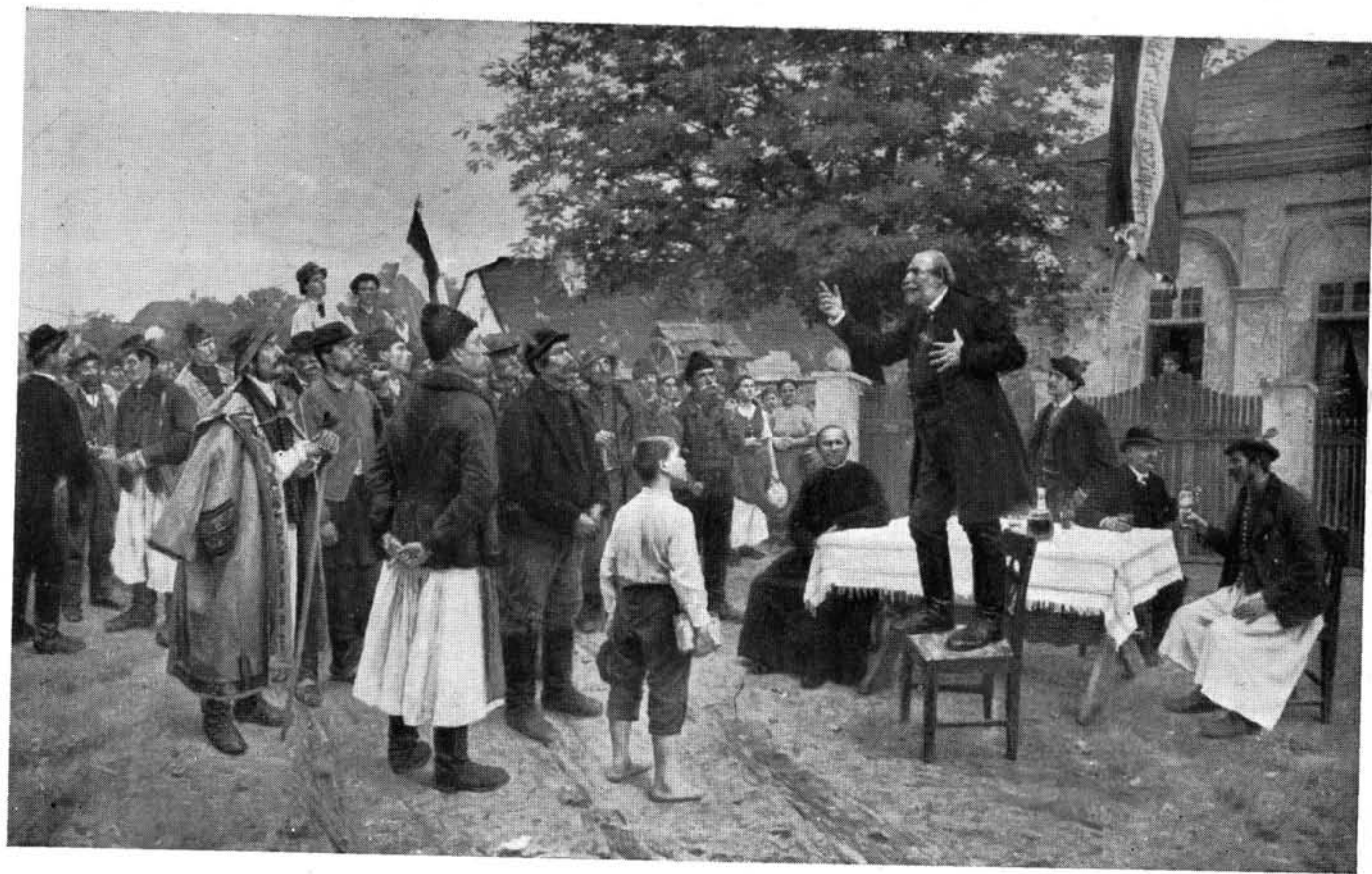
Gyapoly, 1889. IX. 2.

...Hosszú vajúdás után írhatom, hogy a végzetes kép kész. Kész? Ha annak mondhatok valamit, ami nem olyan lett, mint akartam. Nem hiszem, hogy ez a kép tetszeni fog. Észre sem fogják venni, mint a tavalyi »Oláh temetés«-t, minden komolyság ellenére, melyet ráfordítottam. Az »Oláh temetés«-nél a tárgy volt érdekes legalább, itt azonban mindent a hangulatnak áldoztam fel, amely sajnos akkor csúszott ki ujjaim közül, amikor már azt hittem, hogy megragadtam.

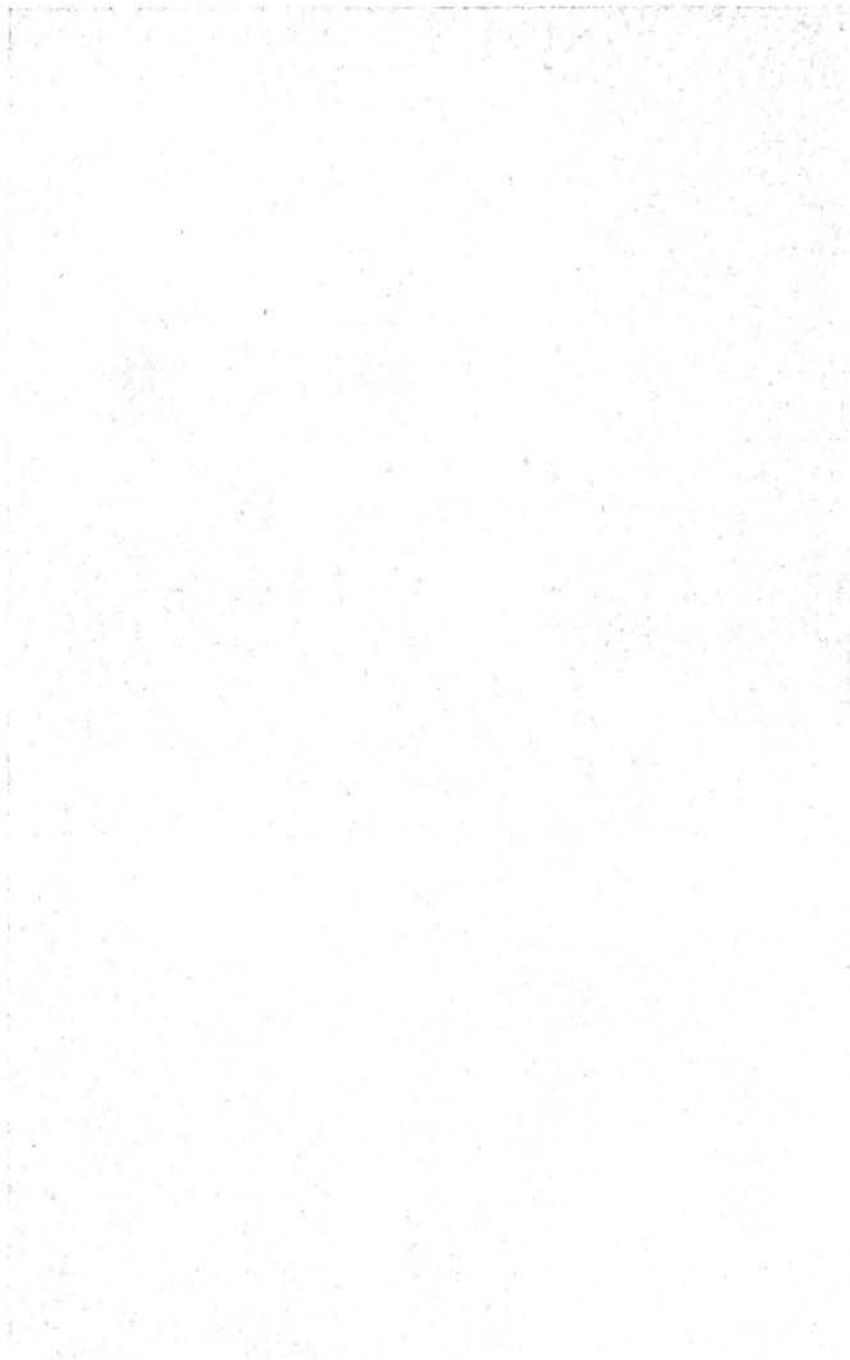
Bihari e számára sikertelenül megoldott képét, megsemmisítette. Vásznára néhány évvel később, a »Pusztai csendélet«-et (1892—93. téli kiállítás) festette. A két fenti levélrészlet — írójuk egyéni küzdelmében — jól tükrözi festészetünk múlt század végi helyzetét. A maradinak bélyegzett tematikus zsánertetés s a tisztán látványt kereső, festői hatásokra törekvő új iránynak a harcat, amelyben végül az előbbi lett a »legyőzött«.

1889 telét Bihari Pesten töltötte és megalkotta az előbbi kísérletével szemben biztos sikert hozó, színpadi hatású »Falu rossza« c. képét (1890. téli kiállítás), mellyel megszerezte az 1000 forintos Társulati-díj egyik felét. A követ-

³² »Munka után« (1889—90. téli kiállítás).

Bihari Sándor: Programbeszéd (1891). Programmrede

Vertical text or markings on the left side of the page, possibly a page number or a reference code.

kező év nyarán Szolnokra ment dolgozni, ahol több őszinte hatása, a természet és az ember szeretetét mutató, szabadban festett képet alkotott.

24

Szolnok, 1890. VI. 8.

...Egyelőre azt keresem, amire munkámban szükségem lesz: udvart, ahol dolgozhatok, és azt a kis tájrészletet, amelyet kompozícióhoz³³ felhasználhatok. Utóbbi nem megy könnyen, mert Szolnok e tekintetben festőietlen. Ezt egyébként mielőtt idejöttem, már tudtam, s mégis remélem, hogy ez a kis hiány szorgos kereséssel pótolható. A többi már könnyen megy, cigánygyerek még akad elég Szolnokon, de más gyerekekben sem lesz hiány, a jó szolnokiak gondoskodnak erről.

Bihari a téli hónapokban Budapesten volt, majd 1891 tavaszán München érintésével, újra Olaszországba utazott. Augusztusban azonban már Szolnokról írt, ahol többek között egyik legjelentősebb képéhez, a magyar falu osztálytagozódását kritikai élel bemutató, »Programmbeszéd«-hez készített tanulmányokat, melyet Pesten, a Városligetben fejezett be.

25

Szolnok, 1891. VIII. 20.

...Nincs ugyan még sok mondanivalóm, nem történt velem lényeges ittlétem óta, amit érdemes volna közölni, Ebnert és Nádlert teljes munkában találtam, mindketten igen örültek nekem, s én is jól érzem magam közöttük.

26

Szolnok, 1891. X. 3.

...Csak néhány napig maradok még itt, hogy képemet³⁴ befejezzem, ami remélhetőleg sikerülni fog.

Bihari a »Programmbeszéd« elkészülte után — télen Budapesten —, elsősorban arcképeket festett (»Ágai Adolf«, »R. Keményffi Gizella«, »Keszler József«), majd Karlovszkyval társulva, a fővárosban — rövid életű — festőiskolát nyitott. A következő évek (1892—1897) nyarát nem Szolnokon, hanem a Cegléd melletti Törtelen, Schlesinger Samu nevű ismerősének házában töltötte. Reumatikus betegségeéről — ez időben írt leveleiben — mind gyakrabban panaszkodott.

27

Törtel, 1892. VII. 22.

...Az emberek itt oly kedvesek, amilyeneket csak ritkán találni, s ebben a tekintetben minden várakozáson felüli. Az isíászómmal azonban nem jól vagyok. Megszakítás nélkül fájdalmaim vannak, annak ellenére, hogy itt is veszek meleg fürdőket, s nagyon kímélem magam.

28

Törtel, 1892. VII. 30.

...A kép,³⁵ amelyet itt akarok festeni, meglehetősen nagy lesz, 1,5 m hosszú és viszonylag széles, kb. hét-nyolc alakkal. Közelebbit csak akkor, ha majd munkába vettem.

³³ »Az első bámulók« c. képéről beszél, melyet az ekkor festett: »A varróban«, »Nap játéka« és a »Szabad ég alatt« c. műveivel együtt, az 1890—91-i téli kiállításra küldött be.

³⁴ »Programmbeszéd« (1891—92. téli kiállítás).

³⁵ »A kútnál« (1892—93. téli kiállítás.)

Bihari a telet Budapesten, 1893 tavaszát pedig gyógykezelés végett Tren-
csén-Teplicen töltötte. Nyáron Törtelre ment és megfestette egyik legnagyobb-
rűbben jellemzett képét, a »Vasárnap délután«-t, mely a magyar vidék »tekin-
tetes urai«-nak tipikus »vasárnapdélutáni« kedélyes szórakozását mutatja be.

29

Törtel, 1893. IX. 23.

... Azt terveztem, hogy még egy másik képet is fogok festeni. Ezt el kell ejte-
nem és megelégszem azzal, amin most dolgozom,³⁶ s ha ez jól sikerül, nem fog el-
kedvetleníteni. Nagyon örülnék, ha legújabb munkám tetszene Önnek, mert úgy
érezem, hogy ez a jobb alkotásaim közé fog tartozni. Azt hiszem, hogy november ele-
jén Budapesten lehetek.

Bihari budapesti »téli szállása«-n festette meg többek között, a »Falu ros-
zsa«-val rokon tulajdonságokat mutató: »Az ő nótája« c. képét (1893—94. téli
kiállítás), amelyre megkapta az állami arany érmet. 1894 tavaszán rövid időre
Olaszországba utazott. Ott festett tájképe (Cortina d'Ampezzo) egyéb munkái-
val együtt, a tavaszi kiállításon szerepelt. A nyarat újra Törtelen töltötte, és
egy régebbi témáját festette meg.

30

Törtel, 1894. VII. 17.

... A harmadik képem,³⁷ amelyet elkészíték, az lesz a tulajdonképpeni kiállí-
tási művem, annak ellenére, hogy tárgya végtelenül egyszerű. Egy férfi és egy nő
a mezőn dolgoznak, meglehetősen a háttérben. Elöl, egy esernyő alatt, egy kis gyer-
mek ül, aki éppen csak hogy ülni tud. Az esernyő természetesen nyitva van, s úgy
van odaállítva, hogy a nap és a szél ellen védjen. Képemet életnagyságban szeretném
megfesteni, mert tulajdonképpen csak egy alakom van, a gyermek.

Bihari a tél folyamán Rómába utazott, melyről levelében lelkesen és hosz-
szan írt. Az olasz nagymesterek közül főleg Rafael tetszett neki: »...az ő
stancái, habár azokat reprodukciókból mind ismertem, mégis rendkívül meg-
leptek, s most értem csak meg, hogy ki volt Rafael. Nemesebbet rajzban és szín-
ben az ember alig tud elképzelni, eltekintve a kompozícióitól«. Időközben Bi-
hari Nagyváradtól megbízást kapott egy — a városházára kerülő — történelmi
kép megfestésére. Bár e feladat nem felelt meg a népeletképfestő érdeklődésé-
nek, de szülővárosa megbízását nem akarta visszautasítani. Munkájához meg-
felelő templom interieurt keresve, tanulmányútra indult Nürnbergbe és Bécsbe.

31

Bécs, 1895. V. 14.

... Most itt vagyok Bécsben és a Szt. István-templomban megkezdtem egy váz-
latot.³⁸ Ez minden valószínűség szerint elég lesz ahhoz, hogy komolyan hozzáfogjak
munkámhoz.

Bihari, hazatérése után megkezdte történelmi képének előmunkálatait. Mű-
vén három évig dolgozott. Az elkészült képet az 1898-i tavaszi kiállításon mu-

³⁶ »Vasárnap délután« (1893—94. téli kiállítás).

³⁷ »Szegény emberek gyermeke« (1894—95. téli kiállítás).

³⁸ »Zsigmond király a nagyvárad székese gyházban, Szt. László sírjánál fo-
gadja Jagelló Ulászló lengyel királyt« c. történelmi képének vázlata (1896. ezred-
éves kiállítás), melyet Klotild főhercegnő vett meg.

tatta be, és a Vaszary-díjat nyerte el vele. Alkotása hivatalos sikerén felbuzdulva, a »Krisztus temetése« c. nagyméretű bibliai képéhez fogott. Sok vergődés után végül az egészet teljesen átfestette. Műve szomorú torzó maradt. A zsánerfestő Bihari számára, ezen az idegen területen való portyázás, nem sok szerencsével járt. Az egészségileg amúgy is gyöngye festőt, e két abnormis méretű vászna nagyon megkínozta, bár külső elismerésben nem volt hiánya. A milleniumi év alkalmából Ferenc József-renddel tüntették ki. Téli festőiskoláját Pesten, Glatzer Árminnal, majd Knopp Imrével közösen vezette. 1897 tavaszán ismét Velenében töltött rövid időt, majd betegségétől hajtva, innen Badgasteinba utazott.

32

Badgastein, 1897. VII. 6.

... Bizonyára meg lesz lepve, hogy Badgasteinből kap tőlem levelet. Ahogyan az az életben gyakran megtörténik, az akarat meg volt, de az erő kevés, tehát eredeti tervemet, hogy hosszabb időt töltsék München közelében tanulmány festéssel, rosszullet következtében, kénytelen voltam megváltoztatni. Ide kellett jönnöm gyógykezeltetni magamat.

... Münchenben egy hétig voltam, s megnéztem a kiállítást, amelyet rendkívül szépen rendeztek meg. A kiállítást úgy díszítették, ahogy eddig szokatlan volt. A képek azonban nem nyújtottak semmi meglepőt és semmi újat, nyugodt lélekkel mondhatom, hogy az egész kiállításon nincs egyetlen kép sem, amelyet érdemes volna megjegyezni. Ellenben sok hangulatosan és színesen van ábrázolva, s ezekből a festő sokat tanulhat.

... A mi osztályunk, másokéhoz viszonyítva, kissé ósdi. Fakult és nincs benne újszerűség, kísérletezés. Benczur, Eisenhut, Csók és Liezenmayer nagy képeit a müncheni festők nem sokra becsülik, különösen Benczurét nem. Még Csók tetszik a legjobban. A mi osztályunk kiállítóterme sem valami kedvező. Sok művet rosszul állítottak ki és a világítás sem jó. Az az általános vélemény, hogy el vagyunk maradva, amit részben magam is belátok. Sokat jelentett számomra, hogy a velencei és müncheni kiállításokat láttam, mert azok nagy haszonnal jártak.

33

Szolnok, 1898. VII. 23.

... Legutóbbi levelem óta, melyet Szekszárdról írtam, nemcsak igen nyomorult hangulatban voltam, hanem az egészségi állapotom sem volt kielégítő, de hál' Istennek, most már türethetően érzem magam. Közben Erdélyben is jártam, éspedig Brassóban, ahol mások leírása alapján egy jó helyet véltem találni nyári tartózkodásom számára. Sajnos, nem így volt, sőt egy festő számára éppen ellenkezőleg. Sem a tájék, sem a város nem alkalmas hosszabb tartózkodásra, hacsak nem menekül az ember egy közelben fekvő fürdőbe, ahol állítólag egész kellemes lehet, de az én célomnak nem felel meg. Három napi ottlét után visszajöttem anélkül, hogy Erdélyből valamit is megnéztem volna. Az eső csak úgy ömlött, s amint hallottam, ez az ország ebben a zsánerben is meglehetősen nagyot alkot. Elutaztam Törtelre, mert nem éreztem magam egészen jól. Ott maradtam két hétig, s most ismét Szolnokon vagyok.

34

Szolnok, 1898. X. 14.

... A nyár nem volt nagyon alkalmas a szabadban való munkához, így igen fárasztó is volt. Ennek ellenére meglehetősen sok vásznat elhasználtam, s nem mondhatom, hogy elégedetlenül fogok innen elvitorlázni. Nagyobb művet festeni nem volt megfelelő idő, így tanácsosabbnak véltem, hogy inkább mennyiségre törekedjem, mint minőségre. Azért található egy s más munkám között, ami Önnek is tetszeni fog. Mindenesetre előnyösebb volt, hogy Törtelt felcseréltem Szolnokkal, és ezt Ön is meg fogja állapítani, ha majd meglátja munkáimat.

117

Bihari, történelmi és bibliai témájú képeiből, s főleg e számára idegen műfajból kiábrándulva, gyógyulást kereső nagy érdeklődéssel fordult újra, a népelet és a szabad természet ábrázolása felé. Néhány olaszországi témát: »Velencei virágárus«, »Riva degli schiavoni Velencében« festett meg, több szolnoki tárgyú képével: a »Vizetmerítő lányok a Tiszán«, »Legelő kosok«, »Tájkép kecskével« stb. (1898—99. téli kiállítás) mellett. 1899 nyarát ismét Szolnokon töltötte serény munkában, kiváló kollegák mellett, akikről így írt: »... itt van Fényes úr is, tehát nem vagyok egyedül, ami mindenesetre igen kellemes, habár egymás munkáit kölcsönösen csak nagyon ritkán látjuk«. A következő évben Párizsba készült, de munkája itthon tartotta. Az 1900-ban létrejött Szolnoki-művésztelep alapító tagja lett.

Szolnok, 1900. IX. 3.

... Knoppal megbeszéltük, hogy együtt megyünk Párisba. Közben Knopp idő előtt elutazott, a legnagyobb hőségben. Egy itt megkezdett arckép³⁰ miatt ide voltam kötve, tehát kénytelen voltam az utazásról lemondani, annál is inkább, mert ilyen hőségben, úgy sem mentem volna Párisba. A nyár elviselhetetlen volt, s a legjobb akaratom mellett sem tudtam valamit dolgozni, a főispán képe mellett, aki nem ért rá, hogy egy-egy ülésre modellem legyen.

Jelenleg egy másik arckép befejezésén dolgozom, ez a táblabíróság elnökének portréja, amelyet az ügyvédi testület rendelt meg nálam. Remélhetőleg néhány nap múlva készen leszek vele. Mindkettőt szeretném a téli tárlaton kiállítani, mivel mást nem csináltam, s szívesen mutatnék be egyszer ilyesmit is.

Bihari az újonnan alakult Szolnoki-művésztelep fiataljai közt, maga is újult erővel, új utakon járva, lelkesen fogott a munkához. 1900-tól kezdődően rendkívüli termékenységgel, számos kisebb méretű képet festett meg: a »Zivatarban«, »Szorgalmasok«, »Pipára gyűjtő paraszt«, »A rossz nyelvű«, »Learatva«, »Kecskepásztor«, »Napsugarak«, »Csipkés Milka«, »Mézeshetek«, »Dinnyét evő gyermek« stb. Késői szolnoki képeinek témagazdagsága bizonyítja, hogy mily szeretettel merült el az alföldi dolgozó parasztok, minden színpadiasságtól mentes, valóságos életének és környezetének tanulmányozásában.

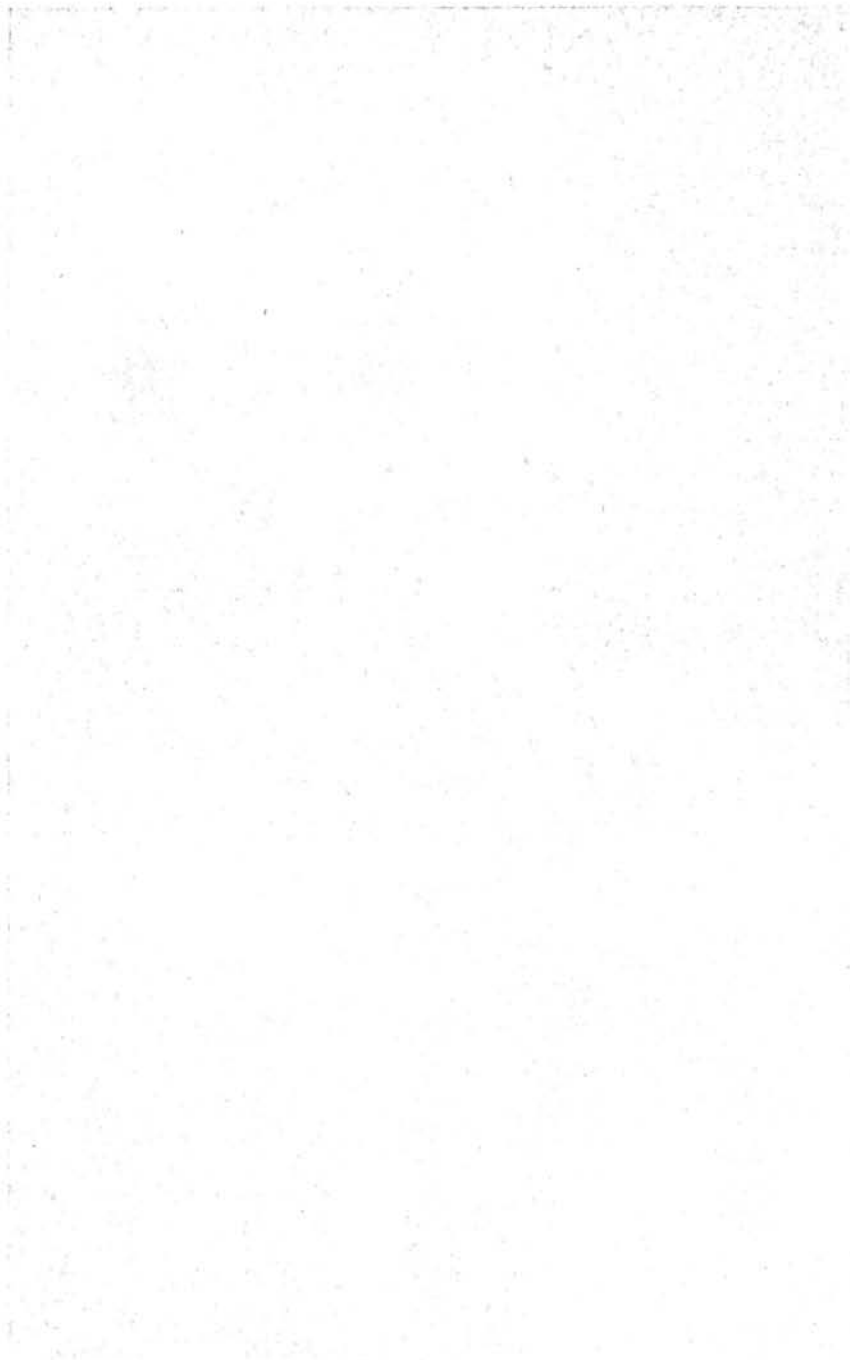
Bihari 1903 őszén megnősült. Egyik tanítványát — a nála majdnem harminc évvel fiatalabb —, Kindlovics Emilia szolnoki tanítónőt vette feleségül. Rövid, de boldog házasságukból, Magdolna nevű leánygyermekük született, akit Bihari, feleségével együtt többször lefestett. A kislány, három és fél éves korában (1907) sarlachban, édesanyja pedig több évtizedes özvegység után, 1953-ban halt meg. Özvegy Bihari Sándornénak és hűgának, dr. Zárug Lajosnénak sokat köszönhet a kutatás, mert azt számos Biharival kapcsolatos dokumentum rendelkezésre bocsátásával elősegítették.

Biharinak az alábbi leveléből jól tükröződik az a hűség, mely művészetének igazi kiinduló pontjához, Szolnokhoz fűzte. De tükröződik a hányatott életű, keresésben, sikerben és csalódásban egyaránt elfáradt, beteges művész halálsejtese is, melyet — fáradhatatlanságára jellemzően — munkával hesegett el.

³⁰ Lippich Gusztáv szolnoki főispán arcképe, mely az ebben az évben festett: »Elhagyatva«, »Primás«, »Csalamádé gyűjtés« (a király vette meg) és »Tanítás« c. műveivel együtt, az 1900—01-i téli kiállításon szerepelt.

Bihari Sándor: Vasárnap délután (1893). Sonntagsnachmittag

Vertical text or markings on the left side of the page, possibly a page number or a reference code.

Szolnok, 1903. VII. 11.

... A magaslati levegő egészségemnek nem jót tesz, bár kedvelem, különösen az olyan tájat, mint az Ampezzo-völgye. Mégis félek ezért az ott tartózkodástól, pedig igen szeretnék Önnel a Magas Alpokban néhány hetet eltölteni. Én tehát alföldi vagyok, szeretem a port, piszkot, meleget, s mindent, ami ezzel jár.

... Alig hiszem, hogy a nyáron innen elmozdulok. Nem is kívánczom el. Egy-két hét múlva itt kiállítás nyílik a szolnoki művészek munkáiból. Ez, ha nem is lesznek benne mesterművek, még mindig jobb lesz, mint az a sok rossz kiállítás, amelyeket a vidéki városokban rendeznek.

... Nagyon megrendített Eisenhut barátom halála. Derék jó pajtás volt, kellemes ember, s valóban igyekvő művész. Szegény, vasszervezete ellenére, hamar tönkre ment.

... Bizony, lassan-lassan elérünk egy kort mi is, akik néhány évvel ezelőtt még fiatal, reményteljes művészek voltunk. Reményeinket elhagyjuk, s nemsokára az öregek közé számítunk, végül csak nagy fáradsággal tudjuk életünket és művészetünket fenntartani. Az idő hamar elmúlik! De félre minden komorsággal! Aminek jönnie kell, az elől úgy sem térhetünk ki. A munka még mindig örömet jelent, és ez a fő dolog.

Bihari Sándor 1905 őszén Szolnokon, »A falusi szabó« c. képe festésekor erősen meghűlt és tüdőgyulladást kapott. Gyenge szervezete a betegséget nem tudta leküzdeni és rövid szenvedés után, 1906. március 28-án egy budapesti kórházban fejezte be életét. Utolsó, — nem teljesen keltezett — levelét már halálos betegen írta.

Budapest, 1906...

... Az influenza ügylátszik rendellenes méreteket kezd ölteni. És ha érdemrendek kiosztására merészkedik, akkor azért is, hogy önmagát megtisztelje, lázas híveire kellene gondolnia. Nekem elsősorban járt volna ilyen kitüntetés. Talán megérdemteltem volna a »Jajdefáj« érdemrendet, kereszttel és tövisekkel.

SZELESI ZOLTÁN

EINZELHEITEN AUS DEN BRIEFEN S. BIHARIS

Vor fünfzig Jahren, am 28-sten März 1906. verschied S. Bihari (1853—1906), eine hervorragende Gestalt der ungarischen Volksleben-Malerei. Zur Wiedererweckung seines Gedächtnisses wollen wir jene Briefe des Künstlers benutzen, die er zwischen 1883—1906. an seinen Mäzen Hugo Taussig, den ehemaligen Direktor der Versicherungsgesellschaft Foncière in Budapest schrieb. Die Zahl der in Verwahrung des *Szépművészeti Múzeum* (Museum für schöne Künste) in Budapest befindlichen Bihari-Briefe übertrifft dreihundert. Mit einigen Ausnahmen sind sie alle in deutscher Sprache geschrieben und manche unter ihnen haben einen Umfang von 8—12 Seiten. Die meisten enthalten lange, für den Forscher belanglose Einzelheiten. Vor allem dieser Umstand und weiles zu einer breiteren Publikation keine Möglichkeit gab, haben uns veranlasst, von diesen Briefen diesmal nur ein Auslese zu veröffentlichen. Die Briefe Biharis sind Fachleuten nicht unbekannt. Als erster hat sie B. Fónagy gründlich durchgesehen und sie in seiner schönen Studie über Bihari — mit reichlichen

Zitaten aus diesen — benützt.¹ Ausser ihm verfahren mit diesen auch andere Autoren in ihren kürzeren, auf Bihari bezüglichen Gedenkschriften auf eine mehr oder minder ähnliche Weise. Längere und zusammenhängende Einzelheiten aus diesen Briefen sollen aber jetzt zuerst veröffentlicht werden.

Auch der Briefsammlung wollen wir — in ungarischer Übersetzung — nur jene Teilstücke bringen, die ein vornehmlich scharfes Licht werfen auf die einzelnen Abschnitte in dem von seinem Talent getriebenen unruhigen Lebens Bihari und auf die edlen Ziele seiner künstlerischen Bestrebungen. Wir hielten es für notwendig, die Auslese aus den Briefen mit einem verbindenden Text und mit reichlichen Anmerkungen zu versehen, einerseits deswegen, damit ihre sinnmässige und inhaltliche Einheit auf diese Weise gewährleistet werde, anderseits deswegen, dass auch wichtigere Einzelheiten, die mit einzelnen Werken und Geschehnissen in Zusammenhang stehen, für den Leser bereinigt werden sollen. Von Bihari besitzen wir ausser einigen auch im Druck erschienenen Skizzen² auch eine autobiographische Schrift,³ in der er uns seine Kindheit und die ersten Schritte auf seiner Künstlerlaufbahn erzählt. Letztere bringen wir deswegen in fast vollständigem Umfange, weil sie unsere Auslese aus den Briefen gut ergänzt, so dass wir ein vollständigeres Bild von Bihari bekommen und nicht zuletzt auch deswegen, weil wir bei Gelegenheit der fünfzigsten Jahreswende des Todes des Künstlers durch seine Schriften ihm selbst zu Worte kommen lassen möchten.

Z. Szelesi

¹ B. Fónagy: Bihari Sándor. Művészet, 1906., 353—65.

² Bihari Sándor: A modellről (Über das Modell). Magyar Szellemi Élet, 1892.

³ Bihari Sándor: Magamról (Über mich selbst). Művészeti Krónika, 1904. Nr. 1.

Bihari Sándor: Dinnyét evő parasztfiú (1905). Melone essender Bauernknabe